

Крижна Валентина Володимирівна,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії
злочинності Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Сьогодні в Україні, як і в усьому світі, найвищою цінністю визначено забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Особливу увагу приділено неповнолітнім, які є однією з найнезахищеніших верств населення, що зумовлює необхідність створення особливих умов для забезпечення та реалізації їхніх прав.

Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається гострою актуальною правовою та суспільною проблемою, що постійно привертає увагу вчених і практиків. Вона є складовою загальної злочинності та засвідчує тенденції її розвитку в майбутньому. Це зумовлено не лише тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду, а й тим, що на сьогодні, це – одна з найбільш кримінально-уражених верств населення.

Злочинність неповнолітніх – це своєрідний індикатор соціальної ситуації в державі. Зростання злочинності неповнолітніх, як правило, свідчить про несприятливі соціальні процеси. Аналіз злочинності неповнолітніх є, з одного боку, інструментом виявлення криміногенних факторів в соціумі, а з іншого – базою для прогнозування злочинності в цілому [1].

З правової точки зору, відокремлення злочинності неповнолітніх в окремий вид злочинності здійснюється на підставі такої специфічної кримінально-значущої інтегруючої ознаки, як вік особи злочинця, точніше суб'єкта злочину.

Закон України про кримінальну відповідальність передбачає особливості кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх, що дозволяє під час вирішення питань притягнення до відповідальності осіб, що не досягли 18 років урахувати тонкощі їх психічного розвитку, культурного виховання, причини й умови, що сприяли скоєнню кримінальних правопорушень, і призначати законне й справедливе покарання.

Згідно положень ст. 22 КК України суб'єктом злочину, за загальним правилом, може бути особа, що досягла 16 років, а в окремих випадках, передбачених ч. 2 цієї статті – з 14 років. Отже, злочинність неповнолітніх охоплює випадки, коли злочини вчинено особами суб'єктами злочину у віці від 14 до 18 років [4].

Розглядаючи проблему злочинності серед неповнолітніх, необхідно виділити сукупність обставин та факторів, що сприяють підвищенню її рівня. Серед них перше місце посідає сім'я, в якій виховується майбутній правопорушник (злочинець), відсутність контролю з боку суспільства (серед неповнолітніх спостерігається незайнятість, відсутність профілактичної та попереджувальної роботи, алкоголізм і наркоманія серед однолітків, тощо.

Відповідальність неповнолітніх, тобто осіб, які не досягли 18-річного віку, передбачена кримінальним, адміністративним та іншим законодавством. Кримінальній відповідальності підлягають особи, які до вчинення злочину досягли віку 16 років. Це так званий загальний вік кримінальної відповідальності. Закон також передбачає і знижений вік кримінальної відповідальності. Йдеться про осіб віком від 14 до 16 років. З 14-річного віку кримінальна відповідальність настає: за умисне вбивство (ст. 115–117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (ст. 112, 348, 379, 400, 43), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121, ч. 3 ст. 345, 346, 350, 377, 398), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122, ч. 2 ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (ст. 113), бандитизм (ст. 257), терористичний акт (ст. 258), захоплення заручників (ст. 147 і 349), зґвалтування (ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153), крадіжку (ст. 185, ч. 1 ст. 262, 308), грабіж (ст. 186, 262, 308), розбій (ст. 187, ч. 3 ст. 262, 308), вимагання (ст. 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194, 347, 352, 378, ч. 2, 3 ст. 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (ч. 2, 3 ст. 289), хуліганство (ст. 296) [2].

Діти віком від 11 до 14 років не можуть бути суб'єктами злочину, оскільки не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Проте ч. 2 ст. 97 Кримінального кодексу визначає, що до цих осіб можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру з дотриманням умов, передбачених особливою частиною КК України.

Зазначимо, що Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено обов'язкову гарантію, а саме те, що – головуючим суддею під час судового розгляду справи про вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення, може бути лише суддя уповноважений відповідно до закону на здійснення провадження щодо неповнолітніх осіб.

Неповноліття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, вважається обставиною, яка пом'якшує покарання, тому обов'язково має враховуватись при призначенні покарання незалежно від того, чи досягла особа на час розгляду провадження повноліття.

Метою покарання за кримінальне правопорушення, вчинене неповнолітнім, має істотні відмінності, оскільки в кримінальних провадженнях щодо осіб, які не досягли 18 років, на перше місце виходить їх соціальна реабілітація та подальше виправлення як реалізація принципу найкращих інтересів дитини.

Отже, у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього варто звернути увагу на те, чи:

– неповнолітній є суб'єктом вчинення кримінального правопорушення;

- чи дотримана обов'язкова участь адвоката;
- чи уповноважений суддя на здійснення провадження щодо неповнолітніх осіб;
- чи забезпечено гарантії щодо неповнолітніх осіб, до осіб, які досягли повноліття під час розгляду справи.

Відповідно до ст. 12 КУпАП, адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку за порушення правил безпеки дорожнього руху; вживання алкоголю в громадських місцях; незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин в невеликих розмірах без мети збуту; вчинення дрібного викрадення чужого майна; здійснення дрібного хуліганства: вживання ненормативної лексики в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян; злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського; вчинення інших адміністративних правопорушень, що передбачені КУпАП».

Найпоширенішим методом боротьби зі злочинністю неповнолітніх є запобігання їй. Це завдання є пріоритетним для правоохоронної системи нашої держави. Велике значення для профілактики злочинності серед неповнолітніх має процесуальна діяльність судів, що здійснюють провадження у кримінальних справах. Ефективні правові заходи, які суди застосовують щодо неповнолітніх, можуть реально запобігати вчиненню ними нових злочинів та виправленню підлітків. Здійснюючи правосуддя щодо неповнолітніх, суди мають забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод як неповнолітнього підсудного, так й інших учасників процесу [3].

Особливе значення у запобіганні та профілактиці злочинів серед неповнолітніх мають кримінально-процесуальні, у тому числі й запобіжні заходи, що застосовуються до неповнолітніх. Вони можуть сприяти попередженню злочинів і водночас забезпечити виправлення підлітків.

Список використаних джерел

1. Митрофанов І.І. Загальна частина кримінального права України : навчальний посібник. Одеса : Фенікс, 2015. 576 с.
2. Коновалова А.Ю. Види покарань для неповнолітніх за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.
3. Митрофанов І.І. Загальна частина кримінального права України : навчальний посібник. Одеса : Фенікс, 2015. 576 с.
4. Кримінальний кодекс. Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.